

De Imitatione Christi

Het boek werd in 1424 geschreven door Thomas a Kempis (al werd dat niet eenstemmig erkend), geboren in Kempen (ca 1380) en gestorven in het klooster op de Agnietenberg te Zwolle in 1471. Hij was een volgeling van Geert Groote (1340-1384) stichter van de *Broeders des Gemenen Levens* in Deventer. De vernieuwende beweging van Geert Groote werd al vlug *de Moderne Devotie* genoemd. (1)

Van Thomas a Kempis zijn nog *Vita Gerardi Magni*, *Vita Lidewigis* (Liduina van Schiedam) en een *Kroniek van het Agnesklooster* bekend.

Enkele gegevens om de tijdsgeest te schetsen.

Het was de tijd dat boeken nog geschreven werden. De boekdrukkunst begint pas in 1450. De broeders legden zich toe op het kopiëren en schrijven van boeken.

De Kerk kwam op veel terreinen in moeilijk vaarwater. De Islam rukte op. Constantinopel viel in 1453. In Rome beleefde men een 'heropleving' onder paus Nicolaas VI met de oprichting van de Vaticaanse Bibliotheek en de renovatie van de Sint-Pietersbasiliek, maar ook de verwording van het pausdom tot pronkerige decadentie. De Medici- en Borgia-pauzen kwamen er aan.

De *Moderne Devotie* hecht veel belang aan opleiding maar ook aan ieders persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn geestelijk leven. De broeders en de zusters die zich verenigden bleven echter leken. Zij bonden zich niet door geloften aan kerkelijke voorschriften. De nadruk werd zeer sterk gelegd op de persoonlijke vorming. De Kerk speelt dan ook in de tekst van *De Imitatione Christi* geen enkele rol. Er is maar één uitzondering. In het vierde deel, over de eucharistie, staat: "...alleen de priesters die wettig in de Kerk gewijd zijn hebben de macht om de Mis op te dragen..." (IV, V 4).

Thomas a Kempis schreef bijna al zijn werken in het Latijn. De vier 'boeken' van *De Imitatione Christi* zijn feitelijk vier afzonderlijke traktaten die later als een geheel verspreid werden.

Een boek voor kloosterlingen.

De Navolging van Christus werd voor kloosterlingen geschreven: “Wanneer wij de voortgang in ons kloosterleven enkel maar zien in het nakomen van wat uiterlijke plichten, zal het met ons inwendig leven spoedig gedaan zijn.” (I, XI 13)

Vijfhonderd jaar na het verschijnen van het boek, lezen de novicen bij de jezuïeten elke dag een kwartier in de *‘Imitatie’*. (3) In de *Navolging* en in de *Geestelijke oefeningen* van Ignatius is er regelmatig sprake van ‘vertroosting’. In de *Geestelijke oefeningen* geeft Ignatius in de paragrafen 313 tot 336 *Richtlijnen om de verschillende bewegingen die in de ziel veroorzaakt worden enigszins te voelen en te onderkennen, de goede om erop in te gaan, de slechte om er tegenin te gaan*. Deze aantekeningen over *consolatio* en *desolatio* komen overeen met opmerkingen die men regelmatig in de *Navolging* tegenkomt. (4) Zie bijvoorbeeld III, V. *De wonderlijke uitwerkselen van de goddelijke liefde*.

Vier delen

De Imitatione Christi bestaat uit vier delen (de vroegere afzonderlijke traktaten). In de tekst wordt voortdurend naar de Schrift verwezen en er wordt gebeden en er worden dialogen gehouden tussen de dienaar en de Heer.

- I. Nuttige wenken voor het geestelijk leven (verdeeld in 25 hoofdstukken) *Admonitiones ad spiritualem vitam utiles*. Dit ‘boek’ is duidelijk voor kloosterlingen geschreven (bv Capit IX De obedientia et subjectione; Caput X De cavenda superfluitate verborum, Caput XVI De sufferentia defectuum aliorum, Caput XVII De monastica vita).
- II. Wenken die tot het inwendig leven leiden (12 hoofdstukken) *Admonitiones ad interna trahentes*.
- III. De innerlijke vertroosting (59 hoofdstukken) *Liber internae consolationis*.
- IV. Het sacrament van het altaar (17 hoofdstukken). *Devota exhortatio ad sacram communionem*.

Het boek handelt niet over de persoon Jezus van Nazareth. Daarom plaats ik hier twee citaten naast elkaar:

I, I 1-2: “Wie mij volgt, wandelt niet in de duisternis, zegt de Heer. Dit zijn de woorden van **Christus** en wij worden er door aangemaand, zijn leven en

gedragingen na te volgen, wanneer wij waarlijk verlicht willen worden en bevrijd van alle blindheid van hart.”

III, XIII 8: “Ik, de almachtige en **allerhoogste**, die alles uit niets heb geschapen, ik heb mij toch om uwentwil nederig **aan de mens onderworpen!**”

Daaruit blijkt dat Christus = God. *De imitatione Christi* kan men dus wellicht best vertalen als *Leven zoals God het wil*. (Zie 1 Joh. 2,6.)

Christus, God en mens

Wanneer de eerste Kerk God zag in de mens Jezus, was het maar een kleine stap om God te laten spreken als een mens. Een mens? Ja, maar oneindig veel groter. Hij belooft met een eeuwig geluk in de hemel en straft met eindeloos hellevuur. De mens Jezus is Christus: “Wat heeft u de wereld te bieden zonder Jezus? Zonder-Jezus-zijn is een zware hel, met-Jezus-zijn een verrukkelijk paradijs.” (II, VIII 7) Het woord *Jezus* wordt overigens maar zelden gebruikt in de tekst.

Het wereldbeeld van Thomas a Kempis (1424) is het onze niet meer. De *Imitatio* werd 68 jaar vóór de ‘ontdekking van Nieuwe Wereld’ geschreven.

Beroemde schilders in die tijd zijn: Stefan Lochner (ca 1410-1451) Robert Campin (ca 1378-1444), Rogier van der Weyden (1399-1464). Jan van Eyck (ca 1390-1441) schilderde zijn *Lam Gods* in 1431.

De voortdurende tegenstellingen hemel-hel, geest-materie, werken irriterend. De ‘natuurlijke neigingen’ zijn verdacht (I, XV 9) en gebed is beter dan studie ((III, XXVI). Het leven, het aardse leven, heeft alleen belang als passage, een passage naar hemel of hel. “De wereld belooft tijdelijke, onbeduidende dingen en zij wordt met grote gretigheid gediend; ik beloof de hoogste, de eeuwige dingen, en de harten van de mensen blijven traag.” (III, III 7) In dat aardse leven moet de strijd gevoerd worden tussen geest en materie, tussen ziel en lichaam. “Ach, die dwazen en ongelovigen van hart, die zo diep in het aardse verzonken zijn, dat zij alleen maar smaak hebben voor het vleselijke!” (I, XXII 16)

Loont het dan nog om *De Imitatione Christi* te lezen?

Studie en wetenschap lijken van geen belang te zijn om God te vinden: “Wanneer gij naar de schepselen kijkt, wordt de aanblik van de Schepper u onttrokken.” (III, XLII 10) Is dat wel zo?

In boek III, paragraaf XXXIII vind ik een begin van antwoord: "...wie wijs is en wel onderricht in het geestelijke, staat boven deze wisselvalligheden: hij slaat er geen acht op, wat hij in zichzelf gewaarwordt of uit welke hoek de wind van de onbestendigheid waait, maar zijn zorg is, dat heel de aandacht van zijn geest zich blijft voortbewegen naar het doel dat hij moet en wil bereiken." (III, XXXIII -3) Dat doet me denken aan de *indifferentia* die Ignatius van Loyola beschrijft in zijn *Fundamentum* van de *Exercitia spiritualia*.

Toevallig kreeg ik de *Apostolische exhortatio* van Paus Franciscus onder ogen die hij op 19 maart 2018 publiceerde onder de titel *Gaudete et exultate*. In het derde deel spreekt hij over de acht zaligheden van de Bergrede en bij *Beati pauperes spiritu quoniam ipsorum est regnum caelorum* (in paragraaf 69) schrijft hij : *Haec paupertas spiritus est valde coniuncta cum illa "sancta indifferentia", quam sanctus Ignatius de Loyola proposuit, in qua pulchram consequimur interiorem libertatem: «Quapropter necesse est facere nos indifferentes erga res creatas omnes, quantum permissum est libertati nostri liberi arbitrii, et non est ei prohibitum, adeo ut non velimus ex parte nostra magis sanitatem quam infirmitatem, divitias quam paupertatem, honorem quam ignominiam, vitam longam quam brevem, et consequenter in ceteris omnibus».*(5)

Ook paragraaf III, XXXVII is in dit verband belangrijk: *Hoe wij zonder voorbehoud en volkomen afstand van onszelf moeten doen om de vrijheid van hart te verkrijgen.*

Thomas a Kempis heeft een fundamenteel juist inzicht in 'la condition humaine' (6)

Nemen we als tekst om dat te illustreren III, LV 2: "Want ik voel in mijn vlees de wet van de zonde, die de wet van de geest tegensprekt en mij gevankelijk meevoert...Want het beetje kracht, dat er nog is overgebleven, is net een vonk, die in de as verstopt zit. Deze vonk is niets anders dan de natuurlijke rede. Zij is gehuld in dikke duisternis, maar toch nog in staat om een oordeel uit te spreken over goed en kwaad..."

Voetnoten

1. We gebruiken een vertaling van Gerard Wijdeveld (Patmos, 1957).
2. *Het werk Thomas a Kempis en de Moderne Devotie*, Koninklijke Bibliotheek Albert I (1971), is een tentoonstellingscatalogus en bevat veel relevante informatie (CB 2019/1296).
3. De jezuïeten werd gesticht in 1534 in Parijs en in 1540 door paus Paulus III als orde erkend.
4. De *Exercitia* worden traditioneel ingedeeld in 369 paragrafen.
- 5.

UITGANGSPUNT EN FUNDAMENT van de Geestelijke Oefeningen. “De mens is geschapen om God onze Heer te loven, eerbied te bewijzen en te dienen en aldus zijn ziel te redden. Alle overige dingen op het aardoppervlak zijn geschapen met het oog op de mens, om hem het doel te helpen nastreven waarvoor hij geschapen is. Daaruit volgt dat de mens er gebruik van moet maken voor zover ze hem helpen dat doel na te streven en dat hij ervan moet afzien voor zover ze daarbij een hinder zijn. Daarom is het nodig dat wij ons onverschillig* maken voor alles wat geschapen is, in al wat aan de vrijheid van onze vrije wil wordt toegestaan en niet verboden is. Zozeer dat wij van onze kant gezondheid niet méér verlangen dan ziekte, rijkdom niet méér dan armoede, eerbewijzen niet méér dan verguizing, een lang leven niet méér dan een kort, en zo in al het overige. Het enige wat wij moeten verlangen en kiezen is wat ons dichter brengt bij het doel waarvoor wij geschapen zijn.” (Ignatius van Loyola GEESTELIJKE OEFENINGEN. Voor België: ISBN 90-317-1054-7 Voor Nederland: ISBN 90-304-0759- X 91178903011407591 Averbode / Gooi & Sticht Baarn Vertaling, inleiding en verklarende noten door MARK ROTSAERT S.J. met medewerking van Paul Begheyn s.j., Mary Blickman, Rob Faesen s.j., Luc Geysels s.j., Hans van Leeuwen s.j., Pieter-Paul Lembrechts s.j. en Hugo Roeffaers s.j.)

6. *La condition humaine* is een eigen leven gaan leiden maar is de titel van een roman van André Malraux uit 1933 waarin hij schrijft over de beginnende communistische revolutie in China in 1927. De personages worden er verscheurd door existentiële keuzes die ze moeten maken. Door hun engagement ontsnappen ze aan hun angst.

W. de Smaele